

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jonas Wester

Nämndemannasystemet och rättssäkerhet

En bedömning av relationen mellan de två

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: HT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Allmänt	4
1.2 Övergripande syfte	4
1.3 Frågeställning	4
1.4 Avgränsningar	5
1.5 Perspektiv och metod	5
1.6 Forskningsläge	6
1.7 Material	6
1.8 Disposition	6
2 HISTORISK BAKGRUND	7
3 RÄTTSSÄKERHET	8
3.1 Allmänt om begreppet	8
3.2 Förutsebarhet	9
3.3 Legitimitet och öppenhet	10
3.4 Oavhängiga domstolar	11
3.5 Demokrati och rättsstat	11
3.6 Materiell rättssäkerhet	12
4 NÄMNDEMANNASYSTEMET	14
4.1 Rekrytering av nämndemän	14
4.2 Nämndens sammansättning och roll i domstolen	15
4.3 Argument för nämndemän	17
4.3.1 Inflytande över rättskipningen och legitimitetsverkan	17

4.3.2	Det allmänna rättsmedvetandet	18
4.3.3	Breddad livserfarenhet	18
4.3.4	Spärr mot teknokrati	19
4.3.5	Kostnadsskäl	20
4.3.6	Proportionalitet	20
4.3.7	Tradition	21
4.4	Argument emot nämndemän	21
4.4.1	Brist på juridisk kompetens	21
4.4.2	Spärr mot metodutveckling	22
4.4.3	Risk för partipolitisering	24
4.4.4	Lägre effektivitet	24
4.4.5	Nämndemannakårens legitimitet	25
5	ANALYS	27
5.1	Nämndemannasystemet ur ett rättssäkerhetsperspektiv	27
5.2	Avslutande ord	32
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34

Summary

Lay judges have existed in Sweden since the 13th century. The system equates lay judges with regular judges in the courts. The purpose of this essay is to investigate how the system of lay judges in Sweden relates to the rule of law. The rule of law is described in one chapter and the system of lay judges, along with arguments for and against the system, is described in another. In the last chapter of the essay the system of lay judges is discussed in the light of the rule of law.

To define the rule of law the definition of Aleksander Peczenik has been used. He splits up the rule of law into one formal and one material part. The formal part consists of predictability and other related factors. The material part consists of other ethical values. Peczenik means that the rule of law is created through a merger between the formal and the material part.

The political parties in the city and the county council elect the lay judges. A varied composition of lay judges is desirable. Otherwise the lay judges fail to represent the entire Swedish population, which is their main purpose. Today the lay judges have legitimacy problems since they do not represent the population with respect to age, gender, ethnicity and employment.

The arguments for the lay judge system are among others that it increases the civil influence in the courts and that the lay judges constitute a barrier against technical and perplexing judgements. The arguments against the system are the laymen's lack of legal competence and that the laymen are elected from and by the political parties.

The analysis shows that the lay judge system has a bad influence on the rule of law. Worst is the lack of legal competence and the political recruitment. It decreases the predictability and forms a threat against the independency of the courts.

Sammanfattning

Nämndemannasystemet har funnits i Sverige sedan 1200-talet. Systemet innebär att lekmän likställs med den lagfarne domaren i domstolen. Uppsatsen syftar till att utreda hur systemet förhåller sig till rättssäkerheten. Av den anledningen beskrivs rättssäkerheten i ett kapitel och nämndemannasystemet, med argument för och emot systemet, i ett annat. I det sista kapitlet diskuteras nämndemannasystemet ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

För beskrivningen av rättssäkerhet används Aleksander Peczeniks definition. Han delar upp rättssäkerhet i en formell och en materiell del. Den formella rättssäkerheten består av förutsebarhet och diverse faktorer som främjar eller främjas av förutsebarheten. Den materiella rättssäkerheten består av etiska värden. Enligt Peczenik bildas rättssäkerhet genom en sammanvägning av den formella och den materiella rättssäkerheten.

Partierna i kommun- och landstingsfullmäktige väljer nämndemännen. Vid valen ska det strävas efter en allsidig sammansättning så att nämndemännen kan sägas representera befolkningen. Idag har nämnden legitimitetsproblem på grund av att den inte representerar befolkningen i sin sammansättning.

Argumenten för nämndemannasystemet är bland annat att det medför en medborgerlig insyn i domstolen och utgör en spärr mot domstolens tekniska språk. Argumenten emot är exempelvis att nämndemännen saknar juridisk utbildning och rekryteras från politiska partier.

Analysen visar att systemet främst har negativa effekter på rättssäkerheten. Värst är bristen på juridisk kompetens och att rekryteringen sker från politiska partier. Förutsebarheten minskar och domstolarnas oavhängighet hotas.

Förkortningar

FB	Föräldrabalk (1949:381)
JT	Juridisk Tidskrift
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform
SD	Sverigedemokraterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Allmänt

Lekmannadomare förekommer främst i Sveriges tingsrätter (TR), hovrätter (HovR), förvaltningsrätter och kammarrätter.¹ Skillnaden på en lagfaren domare och en lekmannadomare är att den senare inte behöver någon juridisk utbildning.² Sverige har lekmannadomare genom nämndemannasystemet. Nämndemannasystemet har varit föremål för mycket debatt och kritik men har ändå funnits kvar i Sverige ända sedan 1200-talet.³ Kan nämndemannasystemet uppfylla kraven på rättssäkerhet som finns på det svenska rättsväsendet? Hur lyder argumenten för och emot nämndemannasystemet och hur bör systemet bedömas ur ett rättssäkerhetsperspektiv?

1.2 Övergripande syfte

Uppsatsens syfte är att belysa nämndemannasystemets funktion i rättsväsendet med avsikten att undersöka hur systemet förhåller sig till rättssäkerheten.

1.3 Frågeställning

När lekmän har inflytande över rättskipningen i samma utsträckning som juridiskt utbildade domare uppkommer en risk för oönskade följder för rättsväsendets rättssäkerhet. För att utreda om sådana följder uppkommit i Sverige kommer följande frågor att undersökas, med den tredje som den huvudsakliga:

- Hur rekryteras dagens nämndemän?

---

¹ Diesen, Christian, *Lekmän som domare*, Stockholm 1996 [fortsättningsvis: Diesen (1996)], 136ff.

² Ibid, 14.

³ SOU 2002:61, 37.

- Vilka argument finns för och emot nämndemannasystemet?
- Hur förhåller sig nämndemannasystemet till rättssäkerheten? Blir rättsordningen mer eller mindre rättssäker genom nämndemannasystemet?

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen berör inte utländska system av lekmannadomare, som exempelvis jurysystemet i USA.

Uppsatsen behandlar nämndemannamedverkan i TR. Nämndens medverkan i HovR nämns men beskrivs inte närmare. Nämndens medverkan i förvaltningsdomstolarna nämns inte eftersom det inte krävs för att besvara frågeställningen. Dessutom avgränsas uppsatsen till att enbart befatta sig med nämndemannamedverkan i brottmål, eftersom det främst är där nämndemännen anses påverka domstolarnas legitimitet.⁴

Uppsatsen har en teoretisk inriktning med syftet att utreda för- och nackdelar med nämndemannasystemet ur en rättssäkerhetssynpunkt. Därför kommer det inte redogöras för nämndemäns medverkan i konkreta fall.

Argumenten i del 4.3.6, 4.3.7 och 4.4.4 behandlas inte ur ett rättssäkerhetsperspektiv i kapitel fem.

1.5 Perspektiv och metod

För att besvara frågeställningen används en rättsdogmatisk metod. Det innebär att de allmänt accepterade rättskällorna används för att besvara frågeställningen.⁵ Ett rättssäkerhetsperspektiv används i det avslutande kapitlet där nämndemannasystemet bedöms utifrån rättssäkerhetsaspekter.

---

⁴ Diesen (1996), 309.

⁵ Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Lund 2013, sid. 21-47, 21.

1.6 Forskningsläge

I JT 2011/12:3 publicerades artikeln *För och emot nämndemän* av Christian Diesen. Artikeln bygger på hans bok *Lekmän som domare* som används i uppsatsen. Som en följd av SOU 2013:49 om nämndemannauppdraget skrev Inger Söderholm, Emma Regnér och Réka Gödri-Mártis artikeln *Nämndemannauppdraget* i SvJT. Artikeln och utredningen är till viss del lika vilket beror på att författarna till artikeln även står bakom SOU 2013:49. Trots att det förekommer mycket debatt kring nämndemannasystemet är forskningen på området alltså relativt begränsad.

1.7 Material

För en konkret definition av rättssäkerhet har Aleksander Peczeniks bok *Vad är rätt?* använts. I beskrivningen av nämndemannasystemet och dess uppbyggnad har främst förarbeten och statliga utredningar använts. För att beskriva argumenten för och emot systemet har Christian Diesens bok *Lekmän som domare* varit central eftersom den ger en omfattande bild av systemets för- och nackdelar.

1.8 Disposition

Kapitel två återger nämndemannasystemets historia i Sverige. I kapitel tre beskrivs rättssäkerhetsbegreppet för att ge läsaren en inblick i det. I kapitel fyra behandlas nämndemannasystemet dels genom en beskrivning av rekryteringsprocessen och nämndens uppbyggnad i domstolen, dels genom en presentation av argument för och emot systemet. I kapitel fem analyseras argumenten ur ett rättssäkerhetsperspektiv för att se hur nämndemannasystemet förhåller sig till rättssäkerheten.

2 Historisk bakgrund

Nämndemannasystemet har anor från 1200-talet.⁶ Häradshövdingen ledde och dömde i förhandlingen men i så kallade nämndsmål hade en samling ledamöter i uppgift att utreda sanningen och fastställa skuld. Nämnden utsågs bland de närvarande på tinget.⁷

Under stora delar av 1600-talet behövde häradshövdingen inte bo inom häradet och arbetet lades ofta över på vikarier med låg juridisk kompetens. Nämnden fick då ett större inflytande genom att ta över mycket av häradshövdingens domaruppgifter.⁸

På 1680-talet minskades nämndens domsmakt då häradshövdingen återigen skulle bo inom häradet och personligen tjänstgöra vid tinget, efter beslut av Karl XI.⁹

År 1734 infördes den kollektiva rösträtten. Den innebar att nämndemännen endast kunde nedrösta häradshövdingen om hela nämnden var enig.¹⁰ I och med denna rösträtt och legala bevisregler som infördes reducerades nämndemännen till bisittare. De förlorade sin domarroll.¹¹

Efter att rättegångsbalken (RB) infördes på 1940-talet skedde många reformer kring nämndemannasystemet. År 1983 infördes den individuella rösträtten vilken, i brottmål, gav varje röst samma tyngd som den lagfarne domarens. Samtidigt sänktes antalet nämndemän till tre stycken i TR.¹²

---

⁶ SOU 2002:61, 37.

⁷ Ibid, 37.

⁸ Ibid, 37f.

⁹ Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, upplaga 5, Malmö 2011 [fortsättningsvis: Inger (2011)], 140.

¹⁰ Modéer, Kjell Åke, *Juridiska yrkesroller i ett rättshistoriskt perspektiv: ett läromedel i rättshistoria*, provupplaga, Lund 1989, 9; Diesen (1996), 115.

¹¹ Diesen (1996), 115.

¹² Inger (2011), 364.

3 Rättssäkerhet

3.1 Allmänt om begreppet

Rättssäkerhet har ingen entydig definition. Det finns dock vissa ostridiga faktorer som måste vara uppfyllda för att rättssäkerhet ska föreligga. Exempel på sådana är krav på lagstöd för myndigheters handlande, krav på klar och tydlig lag, förbud mot godtycke och krav på saklighet och opartiskhet hos domstolar och förvaltningsmyndigheter.¹³

För att göra en studie kring begreppet måste en definition väljas. Här används definitionen som Peczenik presenterar i boken *Vad är rätt?*. Han delar upp rättssäkerheten i en formell och en materiell del. Den formella delen handlar om förutsebarheten i rättstillämpningen och den materiella delen handlar om att rättsreglerna måste innehålla vissa etiska värden som gör reglerna goda.¹⁴ Han argumenterar för sin uppdelning bland annat med hänvisning till det nazistiska Tyskland under Hitlers välde. Judar kunde där förutse att de skulle förföljas och på så sätt förelåg en formell rättssäkerhet. Likväl hade det varit orimligt att kalla det för ett rättssäkert samhälle eftersom att reglerna inte var etiskt goda.¹⁵

Andra har argumenterat för att Peczeniks uppdelning inte krävs eftersom lagregler kan vara både bra och dåliga och rättssäkerhet kan föreligga även i ett samhälle med dåliga regler.¹⁶ Det räcker att se rättssäkerhet som ett krav på förutsebarhet. Frändberg tror att Peczeniks uppdelning av begreppet kommer ur en ovilja att använda det positivt laddade ordet rättssäkerhet angående exempelvis nazisternas legalistiskt förutsebara grymheter. Enligt Frändberg finns det inget problem med att definiera rättssäkerhet endast

---

¹³ Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Stockholm 1995 [fortsättningsvis: Peczenik (1995)], 89.

¹⁴ Ibid 93ff.

¹⁵ Ibid, 97.

¹⁶ Frändberg, Åke, 'Om rättssäkerhet', JT nr 2 2000/01 s. 269-280 [fortsättningsvis: Frändberg (2001)], 271.

som förutsebarhet så länge man förklarar vad man menar.¹⁷ Peczenik kräver alltså mer än Frändberg för att hävda att en stat är totalt rättssäker. På grund av denna inkonsekvens och oenighet i vad begreppet innebär är en genomgång av det på sin plats, så läsaren fortsättningsvis vet vad som menas med rättssäkerhet. Peczeniks definition används här eftersom den ger en mer omfattande bild av begreppets olika aspekter. Nedan följer en beskrivning av de viktigaste aspekterna.

3.2 Förutsebarhet

Då staten i hög grad följer rättsreglerna i sin maktutövning finns en hög grad av förutsebarhet. Detta är ett tecken på en *formell* rättssäkerhet och på att staten i fråga är en rättsstat.¹⁸ Förutsebarhet innebär att individer ska kunna förutse de rättsliga besluten och den skyddar dem mot godtycklig rättstillämpning. Ju större förutsebarheten är, desto enklare blir det för individen att planera sitt liv.¹⁹ Faktorer som främjar förutsebarheten i ett samhälle är bland annat exakta och generella regler som visar på likhet inför lagen och som förändras långsamt, att statliga beslut fattas på basis av dessa regler och att tillämpningspraxisen av reglerna är öppen för allmänheten.²⁰

Exakta regler krävs för att maktutövningen ska ha en hög grad av förutsebarhet. Otydliga regler gör det svårt att förutse besluten som fattas på basis av dem.²¹ Om reglerna dessutom är generella och omfattar alla uppfylls ett formellt krav på likhet inför lagen. Det betyder att ingen ska tilldelas förmåner eller straff som inte följer av lagen. Likaså måste ett krav på materiell likhet uppfyllas vilket innebär att ingen diskriminering får förekomma. Lagens distinktioner mellan olika människor måste således ha etiska motiveringar.²²

---

¹⁷ Frändberg (2001), 272.

¹⁸ Peczenik (1995), 51.

¹⁹ Ibid, 90.

²⁰ Ibid, 51.

²¹ Ibid, 52.

²² Ibid, 52f.

Att rättsreglerna förändras långsamt är ett tecken på stabilitet. En brist på stabilitet medför att varken myndigheter eller individer kan anpassa sitt handlande till gällande rätt. Det medför en låg grad av förutsebarhet. För att rättssäkerhet ska föreligga krävs ett visst minimum av stabilitet i rättsordningen. Då har medborgarna en tydlig ram inom vilken de vet sig kunna handla.²³

3.3 Legitimitet och öppenhet

I ett fungerande samhälle behöver domstolarna och rättsordningen viss legitimitet. Alltså måste lagarna och de statliga besluten godtas av befolkningen.²⁴ Rättsordningens legitimitet är inte självklar då medborgarna ofta står främmande inför förvaltningen och lagen. Statsapparatusens legitimitet vilar då på ett allmänt systemförtroende i betydelsen att medborgarna litar på systemet och därmed även på dess resultat i form av beslut.²⁵ I fortsättningen används ordet ”legitimitet” som synonymt med allmänhetens förtroende eller tilltro.

Domstolsavgöranden med motiveringar kan publiceras och därmed göras tillgängliga för allmänhetens kritik för att öka domstolarnas legitimitet. Om medborgarna kan läsa besluten och se dess motiveringar är de enklare att godta. Legitimiteten beror på kontrollen av besluten, vilken möjliggörs genom myndigheternas öppenhet. I förlängningen blir alltså legitimiteten starkt beroende av öppenheten. Vidare beror även legitimiteten på hur rättsliga beslut motiveras eftersom endast en god juridisk argumentation kommer att övertyga medborgarna. Det är tydligt att öppenhet, legitimitet och förutsebarhet hänger ihop. Offentliggjorda och välmotiverade domstolsavgöranden leder till en hög grad av förutsebarhet som i sin tur främjar domstolens legitimitet.²⁶

---

²³ Peczenik (1995), 53.

²⁴ Ibid, 47f.

²⁵ Ibid, 48.

²⁶ Ibid, 49.

3.4 Oavhängiga domstolar

Oavhängiga domstolar främjar den formella rättssäkerheten. I sin tredelade maktodelningsprincip delade Montesquieu upp statsmakten i den verkställande, den lagstiftande och den dömande makten. Uppdelningen förhindrar att någon del får för mycket makt.²⁷ Sinsemellan är delarna självständiga. Trots att den svenska rättsordningen bygger på folksuveränitet och inte maktodelning tar sig denna självständighet till uttryck i 11 kap. 3 § regeringsformen (RF) där det stadgas att ingen myndighet eller riksdagen får bestämma hur en domstol ska avgöra ett visst mål eller tillämpa en viss regel. En rättsstat är otänkbar utan oavhängiga domstolar som tillämpar lagstiftarens normer.²⁸

Domstolarna har även till uppgift att kontrollera lagligheten i riksdagens verksamhet. Detta sker genom lagprövningsrätten som enligt 11 kap. 14 § RF innebär att ingen myndighet får tillämpa en föreskrift ifall den står i strid med grundlagen eller annan överordnad författning. Domstolarnas starka ställning innebär ett skydd för befolkningen som genom lagprövningsrätten tillförsäkras en hög grad av förutsebarhet.²⁹

3.5 Demokrati och rättsstat

En demokrati och en rättsstat liknar varandra. Bland annat är den formella rättssäkerheten ett värde som kännetecknar både en rättsstat och en demokrati.³⁰ Peczenik menar dock att en stat behöver mer än formell rättssäkerhet för att vara en demokrati. Ett statsskick är nämligen mer demokratiskt ju fler rättsliga beslut som är fattade efter en sammanvägning av förutsebarheten och etiska värden.³¹ En demokrati kräver med andra ord en viss grad av *materiell* rättssäkerhet. Förutsebarheten måste där

---

²⁷ Häthén, Christian, *Stat och straff*, upplaga 2, Lund 2017, 122f.

²⁸ Peczenik (1995), 55.

²⁹ Ibid, 55.

³⁰ Ibid, 84.

³¹ Ibid, 85.

samexistera med demokratiska värden som jämlikhet och mänskliga fri- och rättigheter.³²

Skillnaden på Peczeniks och Frändbergs syn på rättssäkerhet visar sig här då Frändberg menar att rättssäkerhetskravet på en rättsstat, som bara omfattar formell rättssäkerhet, är tillräckligt. Peczenik menar istället att rättssäkerhetskravet på en demokrati, som även inbegriper etiska värden, krävs för att total rättssäkerhet ska föreligga.

3.6 Materiell rättssäkerhet

Hittills har förutsebarhet hävdats vara grunden för rättssäkerhet tillsammans med andra faktorer som främjar eller främjas av förutsebarheten. Vissa definierar rättssäkerhet som förutsebarhet och ser begreppen som identiska.³³ Peczeniks definition kräver dock en utfyllnad av rättssäkerhetsbegreppet med etiska värden. Exempelvis frihet och jämlikhet.³⁴ Total rättssäkerhet ska enligt den definitionen inte kunna finnas i ett oetiskt samhälle.³⁵ Materiell rättssäkerhet finns då besluten som fattas är förutsebara på grund av rättsreglerna och samtidigt etiskt goda. För att uppnå denna materiella rättssäkerhet ska förutsebarheten vägas samman med etiska värden så det skapas balans.³⁶ Avvägningen krävs eftersom olika samhällen har olika grader av formell respektive materiell rättssäkerhet. I samhällen som bara innehåller goda regler är det viktigt att tänka på förutsebarheten eftersom etiskt perfekta regler tenderar att minska förutsebarheten. Peczenik exemplifierar detta med hänvisning till generalklausuler som kan göra rättvisebedömningar enklare i konkreta fall men som samtidigt gör besluten svårare att förutse.³⁷ Omvänt är det i ett samhälle med hög förutsebarhet och många oetiska regler. Där måste fokus istället ligga på den materiella rättssäkerhetsnormen och dennas genomslag i

---

³² Peczenik (1995), 85.

³³ Ibid, 90.

³⁴ Ibid, 85.

³⁵ Ibid, 92.

³⁶ Ibid, 61.

³⁷ Ibid, 95.

rättsordningen, för att rättsliga beslut ska vara både förutsebara och etiskt goda.³⁸ Tydligt är att en avvägning mellan de två värdena krävs för en balanserad rättssäkerhet.

---

³⁸ Peczenik (1995), 98.

4 Nämndemannasystemet

4.1 Rekrytering av nämndemän

Myndiga svenska medborgare, som inte är i konkurstillstånd eller har en förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken (FB), är valbara som nämndemän. Enligt 4 kap. 6 § RB gäller detta med undantaget att en person som är lagfaren domare, anställd vid domstol, åklagare, polisman eller advokat inte är valbar. Utöver dessa behörighetskrav görs även en lämplighetsprövning då nämndemannakandidaten bedöms utifrån bland annat omdömesförmåga, självständighet och laglydnad. Bara den som klarar lämplighetsprövningen får utses till nämndeman, enligt 4 kap. 6 § RB.

Val av nämndemän utförs av kommun- och landstingsfullmäktige, enligt 4 kap. 7 § RB. De väljs för fyra år. Det är de politiska partierna i kommunen och landstinget som ansvarar för rekryteringen och många partier låter bara partimedlemmar kandidera.³⁹ För att tydliggöra att nämndemannauppdraget är opolitiskt sker valet av nämndemän året efter det ordinarie valet till kommun- och landstingsfullmäktige.⁴⁰ Valet kan göras proportionellt, enligt 4 kap. 7 § RB. Antalet nämndemän från varje parti står då i proportion till partiets andel av rösterna. Vid valet ska det strävas efter en allsidig sammansättning med hänsyn till kön, ålder, etnicitet och yrke. Trots detta är yngre nämndemän fortfarande underrepresenterade. Det tros minska systemets legitimitet.⁴¹

Det finns förslag om att införa en så kallad fri kvot inom vilken personer utan partimedlemskap kan nomineras. Detta syftar till att ytterligare avpolitisera uppdraget och föryngra nämndemannakåren.⁴² Förslaget har inte trätt i kraft. I Statskontorets analys av förslaget konstaterades det istället

---

³⁹ Prop. 2013/14:169, 12.

⁴⁰ Ibid, 12f.

⁴¹ SOU 2013:49, 21f.

⁴² Prop. 2013/14:169, 41.

att den fria kvoten troligtvis inte kan åstadkomma någon föryngring. Kvoten i sig innebär nämligen inte att intresset hos yngre personer kommer att öka.⁴³ Partierna har således fortfarande ansvaret för nominering av nämndemän. Kandidaternas lämplighet och behörighet prövas sedan av kommun- och landstingsfullmäktige. Innan tjänstgöringens start begärs utdrag ur belastningsregistret. I samband med en kontroll av lämplighetsprövningen granskas utdraget av domstolarna.⁴⁴

En nämndeman kan skiljas från sitt uppdrag under tjänstgöringstiden genom entledigande eller avstängning, enligt 4 kap. 8-8 a §§ RB. Entledigande ska ske då en nämndeman begår brott eller på annat sätt visar sig olämplig för uppdraget. Bestämmelsen gör att lämplighetskraven hålls uppe under hela uppdraget. Utgångspunkten för prövningen om entledigande är om nämndemannens medverkan i rätten bedöms minska allmänhetens förtroende för rättsväsendet.⁴⁵ Enligt 4 kap. 8 § RB ska nämndemannens uppdrag även upphöra ifall denne inte längre är behörig, exempelvis om nämndemannen går i konkurs. Avstängning blir aktuellt bland annat om nämndemannen är föremål för ett ärende om entledigande. Avstängningen sker alltid på viss tid och max under 6 månader, enligt 4 kap. 8 a § RB. Ifall en nämndemans uppdrag avslutas under tjänstgöringstiden väljs en ny nämndeman för återstående tid, enligt 4 kap. 8 § RB.

4.2 Nämndens sammansättning och roll i domstolen

Huvudregeln om rättens uppbyggnad i brottmål i TR är att den är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän, enligt 1 kap. 3 b § RB. I tvistemål i TR är huvudregeln att rätten är domför med tre lagfarna domare, enligt 1 kap. 3 a § RB. Inom civilprocessrätten förekommer nämnden endast

---

⁴³ Statskontorets publikation 2015:3, *Rekrytering av nämndemän – Konsekvensanalys av förslaget om en fri kvot*, 56.

⁴⁴ Prop. 2013/14:169, 16f.

⁴⁵ *Ibid*, 26.

i vissa familjerättsliga mål vilket regleras i 20 kap. 1 § FB och 14 kap. 17-18 §§ äktenskapsbalken.

I HovR är nämnden i minoritet. Huvudregeln enligt 4 kap. 2 § RB är att HovR är domför i brottmål med två nämndemän och tre lagfarna domare. Det har föreslagits att nämndemannamedverkan ska tas bort från HovR då det medborgerliga behovet av insyn i rättsprocessen uppfylls redan i TR och eftersom överprövningen anses bli enklare utan lekmän.⁴⁶ Söderholm finner ingen anledning att ha mer nämndemannamedverkan än som motiveras av allmänhetens insynsbehov.⁴⁷ Likväl finns nämnden kvar i HovR.

Nämndemannamedverkan är inte strikt begränsad till någon viss del av prövningen. Förut var tanken att nämnden skulle ha huvudansvaret för skuldfrågan. Lagstiftaren har sedan länge tagit avstånd ifrån det.⁴⁸ Däremot är tanken fortfarande att nämndens bidrag till domstolen ska gälla bedömningsfrågor om exempelvis bevis, som inte täcks av lagen.⁴⁹ Eftersom nämndemännen sedan 1983 har en individuell röst och inte behöver agera kollektivt är de formellt sett likställda med den lagfarne domaren.⁵⁰ Med det sagt finns det ofta betydande skillnader mellan den lagfarne domaren och nämndemännen i form av erfarenhetsgrad och juridisk kunskap. Detta gör det svårt för nämndemännen att uppfylla samma roll som den lagfarne domaren.⁵¹ Nämndens syfte är snarare att representera befolkningen och därmed ge denna inflytande över rättskipningen.⁵²

---

⁴⁶ Söderholm, Inger m.fl., 'Nämndemannaupdraget', SvJT 2013 s. 720-729 [fortsättningsvis: Söderholm (2013)], 725.

⁴⁷ Ibid, 728.

⁴⁸ Diesen (1996), 309.

⁴⁹ Ibid, 39.

⁵⁰ Prop. 1982/83:126, 25.

⁵¹ Diesen (1996), 310.

⁵² Ibid, 27f.

4.3 Argument för nämndemän

Argumentationen kring nämndemannasystemet är spridd på olika områden. Främst förekommer rättspolitiska och juridiska argument. Nedan framförs argumenten utan inbördes rangordning.

4.3.1 Inflytande över rättskipningen och legitimitetsverkan

Nämnden ger befolkningen inflytande över rättskipningen. Det kan förhindra maktmissbruk och stärka demokratin. Tanken att nämndemännen finns för att utöva en demokratisk kontroll kan främst härledas från Montesquieus maktodelningslära. Enligt den kan lekmän kontrollera att regeringen och riksdagen inte utövar påtryckning på domstolarna. Lekmannainflytandet fungerar som en garanti för folkfrihet och rättssäkerhet.⁵³ Argument om att domstolarna skulle påverkas partipolitiskt kan möjligtvis avfärdas genom 11 kap. 3 § RF om rättskipningens självständighet. Dock finns det fortfarande anledning att utöva kontroll över domstolarna av andra rättssäkerhetsskäl. Exempelvis för att säkerställa att domsmakten utövas under lagarna. Nämndemannamedverkan anses ge domstolarnas avgöranden legitimitet och upprätthålla allmänhetens förtroende för rättsväsendet.⁵⁴

Befolkningen är mer villig att acceptera statens rättskipning när den får insyn genom nämndemännens medverkan.⁵⁵ Ifall lekmän inte tilläts i domstolarna skulle verksamheten bli instängd och avskärmad från folket. Utan säkerhet kring hur den juridiska argumentationen genomfördes skulle förutsebarheten och det allmänna förtroendet minska. Viktigt angående domstolarnas legitimitet är också att befolkningen tros bli mer benägen att följa lagar då den vet att det finns ett fungerande bestraffningssystem.⁵⁶

---

⁵³ SOU 2013:49, 116.

⁵⁴ Söderholm (2013), 721.

⁵⁵ Diesen (1996), 26.

⁵⁶ Söderholm (2013), 721.

4.3.2 Det allmänna rättsmedvetandet

Nämndemännen sägs representera det allmänna rättsmedvetandet. Nämndemannamedverkan gör att domstolsavgörandena ligger mer i linje med den allmänna rättsuppfattningen i landet. Denna rättsuppfattning får främst betydelse vid bedömningar angående till exempel påföljd eller bevisvärdering.⁵⁷ Troligtvis kan den demokratiskt valde lagstiftaren uttrycka det allmänna rättsmedvetandet i lagtexten lika väl som nämndemännen kan i domstolen. Tanken är snarare att då lagtexten öppnar upp för skönsmässiga bedömningar blir dessa mer rättvisa ifall medborgarna, genom nämnden, deltar i avgörandet.⁵⁸ Anledningen att nämnden och allmänheten skulle ha en mer korrekt uppfattning om vad rättvisa är, än vad en lagfaren domare har, är att rättvisa definieras på ett lekmannamässigt vis. Rättvisan som tas fram vid domstolens bevisvärdering baseras inte på juridisk, utan empirisk kunskap om samhället i stort. Rättvisan baseras med andra ord på sunt förnuft och därmed kan rättvisa hävdas vara uppnådd då det föreligger en allmän övertygelse om att en viss rättsföljd är korrekt.⁵⁹ Så länge nämndemannarepresentationen för det allmänna rättsmedvetandet håller sig till tolkningsfrågor, och inte eskalerar till att innebära konkreta avsteg från lagen, kan det finnas ett värde i att ”vanliga” människors värderingar får utrymme även i domstolarnas avgöranden.⁶⁰

4.3.3 Breddad livserfarenhet

Nämndemännen breddar livserfarenheten i rätten. Detta argument grundar sig i att unga jurister, som direkt efter sin juristexamen börjar som domare, oftast har begränsade kunskaper om det liv som åtalade personer lever. Som följd kan rättstillämpningen bli mer sträng och mindre medmänsklig än tänkt. I sådana fall kan nämndemännen nyansera bedömningen och tillföra livserfarenhet av vikt för domstolens avgörande.⁶¹ Att nämndemännen har

---

⁵⁷ Prop. 1982/83:126, 18.

⁵⁸ Diesen (1996), 29f.

⁵⁹ Ibid, 22f.

⁶⁰ Ibid, 30.

⁶¹ Ibid, 31.

sin vanliga verksamhet på områden utanför domstolen ses som något positivt. Det breddar grunden som domstolens beslut fattas på. Även om den lagfarna domaren kommit fram till en objektivt korrekt bevisvärdering kan den alltså förbättras genom att den prövas mot nämndemännens praktiska livserfarenheter.⁶² I och med den ökade livserfarenheten som nämnden tillför ökar även rättens sakkunskaper på många områden. Säkerheten i att ett visst domslut är korrekt blir större eftersom rätten är mer kunnig på det aktuella området.⁶³ Förut brukade dessutom nämndemännens lokalkännedom ses som en värdefull tillgång då de kringresande domarna sällan kände till de lokala samhällsförhållandena.⁶⁴

4.3.4 Spärr mot teknokrati

Utan nämndemännen hade troligtvis den tekniska prägeln på domstolsavgörandena växt. Svårigheterna för allmänheten att förstå den juridiska metoden bakom avgörandena hade ökat. Även om besluten varit oantastliga rent juridiskt hade domstolarnas legitimitet minskat då klyftan mellan lagtextens ordalydelse och dess praktiska tillämpning blivit för stor. Nämndemännen fyller här syftet att förhindra en ökad vetenskaplig prägel och hålla juridiken förståelig för gemene man.⁶⁵ Detta syfte fylls genom att den lagfarne domaren måste förklara sina resonemang för nämnden och få den att förstå den juridiska argumentationen. Det ligger i den lagfarne domarens intresse att lyckas övertyga nämnden om att den presenterade slutledningen är den korrekta. Om den lagfarne domaren inte lyckas med det kommer nämnden att motsätta sig dennes vilja och rösta emot den. Det kan framstå som naivt att tänka att alla nämndemän hade röstat emot den lagfarne domaren bara för att nämndemannen inte förstår det juridiska resonemanget; likväl är det poängen med argumentet. Spärren mot teknokratin som här efterfrågas kan bara förverkligas med nämndemän som motsätter sig juridiska resonemang som är för tekniskt präglade.⁶⁶ Det bör

---

⁶² SOU 2013:49, 117.

⁶³ Diesen (1996), 31.

⁶⁴ Ibid, 109.

⁶⁵ Ibid, 33.

⁶⁶ Ibid 253.

dock påpekas att nämnden ibland blir tvungen att lämna över avgörandet åt den lagfarne domaren, på grund av att den inte förstår domarens resonemang. Att nämnden måste göra det härleds till nämndemännens ansvar för domen, vilket är lika stort som den lagfarne domarens.⁶⁷ Söderholm menar dock att problematiken med teknokrati inte motiverar nämndemannamedverkan. Teknokratin kan förhindras på andra sätt än genom nämndemannamedverkan. Hon framhåller att det i Sverige idag bedrivs mycket arbete angående domskrivning genom bland annat dialoger med parter och språkvetare.⁶⁸

4.3.5 Kostnadsskäl

Nämndemän är billigare än lagfarna domare. Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är det svårt att försvara ett avskaffande av nämndemannasystemet ifall detta ersattes av fler lagfarna domare i rätten. Kostnaderna hade blivit för höga.⁶⁹ Alternativet till nämndemannasystemet skulle istället vara ett endomarsystem och det finns belegg för att säga att ett flerdomarsystem alltid är att föredra framför ett endomarsystem. Med en ensam lagfaren domare ökar risken för misstag. Flerdomarsystemet medför ett meningsutbyte och diskuterande kring bedömningsfrågor som minimerar risken att ett domslut motsvarar en subjektiv övertygelse.⁷⁰ Kostnadsargumentet bidrar därför till att nämndemannasystemet finns kvar i Sverige. Att nämndemän är billigare än lagfarna domare är, enligt Diesen, det bästa argumentet för nämndemannasystemet. Åtminstone om man ser till vilken beslutsform som är önskad i rättsväsendet och menar att ett flerdomarsystem är bättre än ett endomarsystem.⁷¹

4.3.6 Proportionalitet

Diesen pekar ut vissa skäl till varför nämndemannasystemet finns kvar än idag, trots att han menar att det ur en juridisk synvinkel och ur ett

---

⁶⁷ Prop. 1982/83:126, 25.

⁶⁸ Söderholm (2013), 722.

⁶⁹ Diesen (1996), 36.

⁷⁰ Ibid, 256.

⁷¹ Diesen, Christian, 'För och emot nämndemän', JT nr 3 2011/12 sid. 531-546, 545.

rättssäkerhetsperspektiv hade varit bättre med ett kollegium av lagfarna domare i rätten.⁷² Dessa skäl är att nämnden inte påvisats vara så mycket sämre än lagfarna domare att det påkallar ett systemskifte och att nämndemannasystemet fyller en viktig demokratisk symbolfunktion.⁷³ Diesen menar att så länge nämndemännen inte avsiktligt försvårar tillämpningen av gällande rätt, utan istället medverkar i rätten som bisittare, är det oproportionerligt att avskaffa systemet.

4.3.7 Tradition

Inledningsvis nämndes att de flesta av argumenten är rättspolitiska eller juridiska.⁷⁴ Ett av de vanligaste argumenten för systemet är varken eller. Istället har nämndemannasystemet fått en okränkbar ställning i och med den långa tiden systemet har funnits. Systemet har alltså till stor del fått en stark ställning genom dess tradition.⁷⁵

4.4 Argument emot nämndemän

Argumentationen kring nämndemannasystemet präglas av att många av argumenten för systemet möts av ett motsvarande argument emot systemet. Nedan följer en sammanställning av vanliga argument emot systemet.

4.4.1 Brist på juridisk kompetens

Nämndemän saknar ofta juridisk utbildning. I princip finns inget hinder mot att nämndemän har juridisk utbildning men i 4 kap. 6 § RB listas juridiska yrken som de inte får inneha.⁷⁶ Ämbetets syfte i denna aspekt är att nämnden ska bestå av lekmän som i brist på juridisk kunskap bidrar med sunt förnuft i bedömningen. Den juridiska kompetensen står den lagfarne domaren för.⁷⁷ En följd av ämbetets utformning är att en utbildad jurist

---

⁷² Diesen (1996), 254.

⁷³ Ibid, 254.

⁷⁴ Se 4.3.

⁷⁵ Diesen (1996), 235.

⁷⁶ Se 4.1.

⁷⁷ Diesen (1996), 365.

måste hjälpa lekmännen att förstå den juridiska problemställningen i varje mål. Den lagfarne domaren beskriver därför rättsfrågan för nämndemännen som sedan följer denna beskrivning. Gällande bevisfrågan och andra bedömningsfrågor är nämndemännen mer fria att själva värdera uppgifterna i målet. Nämndemännens uppgift i domstolen begränsar sig alltså till det som inte täcks av lagen och handlar om bedömningar som inte är så beroende av juridisk kunskap.⁷⁸ Risken med nämndens brist på juridisk kompetens är att den öppnar upp för subjektivism och fördomsfullhet i den juridiska prövningen som ska präglas av objektivitet och opartiskhet.⁷⁹

Eftersom att nämndemännen generellt sett inte är förtrogna med den vetenskapliga juridiken är det inte osannolikt att den dömande uppgiften, och domarnas erfarenhet av den, underskattas av nämnden. Om det juridiska dömandets noggrannhet och objektivitet underskattas, är det möjligt att allvarliga felbedömningar görs. Detta eftersom den oinvidge ofta tar till tyckande i brist på vetande. En nämndeman är aldrig lika erfaren som en lagfaren domare i att undvika subjektivistiska fällor.⁸⁰ Risken för felbedömningar visar sig främst vid bevisvärderingen, då nämndemännen uppmuntras att bidra med livserfarenheter och införa aspekter från det allmänna rättsmedvetandet. Risken består i att nämndemännen tar sina egna livserfarenheter som mått på vad som är sant och rimligt. Det kan leda till att deras röst baseras på fördomar.⁸¹ Naturligtvis kan det vara relevant att fråga sig om inte samma risk uppstår med lagfarna domare. Med tanke på den lagfarne domarens erfarenhet av objektivitet och opartiskhet är dock risken för det inte lika stor.⁸²

4.4.2 Spärr mot metodutveckling

Att nämndemän medför en spärr mot teknokratien har diskuterats ovan i 4.3.4. Argumentet bestod i att den lagfarne domaren måste förklara sina

---

⁷⁸ Diesen (1996), 39.

⁷⁹ Ibid, 43.

⁸⁰ Ibid, 43.

⁸¹ Ibid, 253.

⁸² Ibid, 43.

juridiska resonemang så nämnden förstår dem. Detta innebär att den lagfarne domaren måste anpassa domen till nämndemännen vilket gör att språket och metodiken håller sig på en nivå som allmänheten kan förstå. Faran i detta är att rättskipningen tappar mycket av sin kvalitet och exakthet. Med ett rättssystem endast bestående av lagfarna domare hade bedömningen redan i första instans präglats av nyanserade juridiska diskussioner om målets rättsfrågor. I och med den juridiska metodens anpassning till nämndens lekmannanivå har den stagnerat. Felmarginalerna i metoden är med andra ord konstanta.⁸³ Möjligheten att överklaga en dom finns och i varje instans minskar antalet nämndemän. Enligt 11 kap. 1 § RF får endast lagfarna domare tjänstgöra som ledamöter i Högsta domstolen (HD). Därför kan den juridiska metoden utvecklas bättre i HD än i underrätterna. Problematiken finns dock kvar och ligger här i kostnaderna. De blir höga om varje mål måste överklagas till HD för att få en dom med skarpa juridiska resonemang. Dessutom är kraven för prövningstillstånd till HD högt ställda. Det gör att många mål, vars dom eventuellt hade behövt en mer kärnfull juridisk argumentation än den som tillämpas i TR, inte får det.

Ifall bevisvärderingen i underrätt förbehålls lekmän begränsas den till att handla om ren allmänbildning och sunt förnuft. Basen för bevisvärderingen kommer i och med det endast att kunna breddas i takt med kunskaperna i samhället.⁸⁴ För att en vetenskaplig utveckling kring bevisprövningsmetoden ska ske krävs att den får ta hänsyn till upptäckter som inte är kända för allmänheten. I och med en sådan utveckling minskar emellertid nämndemännens chans att förstå bevisprövningen.⁸⁵ Ifall nämnden medverkar i domstolen utan att förstå hur dömandet sker tappar systemet sin mening. Det finns alltså en svår avvägning mellan spärren mot teknokratien och spärren mot metodutvecklingen.

---

⁸³ Diesen (1996), 254.

⁸⁴ Ibid, 293.

⁸⁵ Ibid, 294.

4.4.3 Risk för partipolitisering

Nämndemän rekryteras från de politiska partierna i kommun- och landstingsfullmäktige. Representationen av allmänheten uppfylls inte då knappt fyra procent av den svenska väljarkåren är medlemmar i politiska partier.⁸⁶ Regeringen har påpekat att en breddad rekrytering av nämndemän är önskvärd men att lagstiftningsåtgärder inte krävs för att åstadkomma den.⁸⁷ Risken i att rekrytera nämndemännen på politisk basis är att de inte ser sig som representanter för den svenska befolkningen utan för sitt parti och dess ideologi. Det gör att det finns en risk att politiska värderingar blandas in i domstolsprövningen som ska vara opartisk. Förvisso innehåller 4 kap. 13 § RB regler om domarjäv som gäller både för nämnden och den lagfarne domaren. Dessa kan stoppa en nämndeman från att rösta efter partipolitiska överväganden.⁸⁸ Tillåtandet av politikers medverkan i domstolen kan dessutom hävdas strida mot 11 kap. 3 § RF om rättskipningens självständighet från andra myndigheter och riksdagen.

Lagfarna domare väljs av regeringen enligt 11 kap. 6 § RF. Det kan medföra att domaren dömer efter det styrande partiets åsikter för att öka sina chanser att bli omvald. Problemet har dock omintetgjorts av lagstiftaren genom domarens oavsättlighet som stadgas i 11 kap. 7 § RF. Regleringen är alltså till för att garantera domarens politiska oberoende.⁸⁹

4.4.4 Lägre effektivitet

I 4.3.5 presenterades den låga kostnaden av nämndemän som ett argument för nämndemannasystemet. I samband med att man väljer nämnden istället för lagfarna domare uppstår emellertid problem då effektiviteten i domstolen blir lägre. Den lagfarne domaren tvingas ägna tid under överläggningen åt att förklara rättsliga problem för nämndemännen.

---

⁸⁶ Söderholm (2013), 726.

⁸⁷ Prop. 2005/06:180, 24.

⁸⁸ Jacobsson, Ulla, 'Nämndemannens domarroll', i: Heuman, Lars (red.), *Festskrift till Bolding*, Stockholm 1992 [fortsättningsvis: Jacobsson (1992)], sid. 235-248, 244.

⁸⁹ Eka, Anders, regeringsformen (1 juli 2017), kommentaren till 11 kap. 7 §, Karnov internet.

Fördelen nämndemännen har, avseende kostnad, kan försvinna i och med denna låga effektivitet.⁹⁰ Ifall nämnden inte skulle ifrågasätta den lagfarna domarens uppfattning utan vika sig för den, uppfylls inte heller den demokratiska kontrollfunktionen som nämnden är satt i domstolen för att genomföra. Detta gör att systemet blir ännu svårare att försvara eftersom nämndemännen då blir en börda både ur juridisk och ekonomisk synpunkt.⁹¹

4.4.5 Nämndemannakårens legitimitet

Bidrar nämndemannasystemet till en ökad legitimitet för domstolarna? För att nämndemannasystemet ska kunna medföra en sådan legitimitetsverkan för domstolsväsendet krävs att befolkningen har tilltro till nämndemannasystemet, vilket inte är självklart.⁹² För att befolkningen ska ha tilltro till nämnden torde det krävas att denna avspeglar befolkningen. Det partipolitiska problemet har redan diskuterats och det faktum att cirka 96 procent av den svenska väljarkåren utesluts från nämndemannauppdraget skadar nämndemannakårens legitimitet. Dessutom är avspeglingen dålig med hänsyn till ålder då nämndemännen är betydligt äldre än befolkningens genomsnitt. Det är svårt att motivera unga och yrkesverksamma personer till att vara nämndemän. Därför är det till stor del pensionärer som representerar befolkningen i nämnden.⁹³

Det är oklart om nämndemännen har befolkningens förtroende då de saknar direkt mandat från folket. Dessutom vet stora delar av befolkningen inte vilka nämndemännens uppgifter i domstolen är vilket ökar avståndet mellan befolkningen och nämndemännen.⁹⁴ När nämndemän som har uttalat sig okunnigt eller fördomsfullt blir omskrivna i media sprids en dålig bild av nämnden som helhet vilket naturligtvis påverkar befolkningens intryck av nämndemannasystemet. Det här leder till att nämndemannasystemets legitimitet försvagas vilket även påverkar allmänhetens bild av

---

⁹⁰ Diesen (1996), 47.

⁹¹ Ibid, 47.

⁹² Jacobsson (1992), 248.

⁹³ Söderholm (2013), 728.

⁹⁴ Diesen (1996), 246.

domstolarna.⁹⁵ Det mesta av den insyn i domstolsväsendet som befolkningen kräver kan tillgodoses genom offentlighetsprincipen och mediabevakning. Nämndemännen fyller endast en funktion i sin medverkan under överläggningen som sker bakom stängda dörrar och vars innehåll är sekretessbelagt.⁹⁶ Är nämndens bidrag under överläggningen tillräckligt för att motivera nämndemannasystemet fortsatta existens?

---

⁹⁵ Diesen (1996), 246.

⁹⁶ Söderholm (2013), 721.

5 Analys

Frågeställningen består av tre frågor. Den första och den andra har besvarats ovan.⁹⁷ Detta avslutande kapitel behandlar den tredje frågan. Diskussionen kommer således handla om hur nämndemannasystemet förhåller sig till rättssäkerheten. Utgångspunkten tas i några av argumenten som presenterades i kapitel fyra.

5.1 Nämndemannasystemet ur ett rättssäkerhetsperspektiv

Nämndemannasystemet syftar bland annat till att ge befolkningen insyn i domstolarnas verksamhet.⁹⁸ Det är viktigt ur en rättssäkerhetssynpunkt. Öppenhet leder till förutsebarhet vilket främjar rättsväsendets legitimitet.⁹⁹ Nämnden kan även kontrollera domstolens självständighet från andra myndigheter. Oavhängiga domstolar är en grundläggande förutsättning för rättssäkerheten.¹⁰⁰ Att nämnden dessutom ska se till att domsmakten utövas under lagarna ökar förutsebarheten ytterligare. Det finns emellertid inga belägg för att nämndemännens domstolsmedverkan förmedlas vidare till befolkningen. Troligen har gemene man ingen koppling till nämndemännens uppdrag.¹⁰¹ Nämndemannasystemet utgör framför allt en demokratisk symbol i den här aspekten. Systemet hjälper inte till att fylla dessa rättssäkerhetssyften. Dessutom är det orimligt att mena att nämndemännen ska kontrollera att rättskipningen sker enligt lagen, då det inte finns krav på att nämndemännen ska kunna lagen. Kraven på förutsebarhet och öppenhet borde kunna uppfyllas lika väl enbart genom offentliggörande av domar med domskäl. Det kan visserligen finnas ett syfte med att ha nämndemännen som en demokratisk symbol eftersom det ger en bild av ett

---

⁹⁷ Se 4.1 och 4.3-4.

⁹⁸ Se 4.3.1.

⁹⁹ Se 3.3.

¹⁰⁰ Se 3.4.

¹⁰¹ Se 4.4.5.

medborgerligt inflytande. Dock är syftet då inte motiverat av rättssäkerhetsskäl och inte aktuellt för denna diskussion.

Nämndemännen sägs öka det medborgerliga inflytandet i domstolen. Kan nämndemännen ens anses representera medborgarna? Nämndemannakåren består till en majoritet av äldre personer med partimedlemskap. 96 % av den svenska väljarkåren är inte medlem i ett politiskt parti.¹⁰² Enligt 4 kap. 7 § RB ska det strävas efter en allsidig sammansättning vid valet av nämndemän. Bland annat med hänsyn till ålder. Det svenska systemet har misslyckats med detta vilket har medfört legitimitetsproblem. Om nämndemannakåren inte har allmänhetens förtroende är det omöjligt för den att öka förtroendet för domstolarna. Istället minskar domstolarnas legitimitet i och med nämndemännen vilket inte är bra för rättssäkerheten och går emot systemets syfte.

Bristen på allsidig sammansättning hos nämnden gör att den medborgerliga representationen inte finns. Detta får konsekvenser för nämndemännens representation av det allmänna rättsmedvetandet i domstolen. ”Det allmänna rättsmedvetandet” är ett uttryck för vad allmänheten ser som rätt och fel.¹⁰³ Nämndemannakåren, som främst består av gamla personer från politiska partier, måste antas ha en annan uppfattning om rätt och fel än resten av den svenska befolkningen. Det allmänna rättsmedvetandet som uttrycks i domstolen blir inte representativt då nämndemännen väljs från en begränsad del av befolkningen. Ur en rättssäkerhetssynpunkt är detta dåligt eftersom förutsebarheten minskar. Då begreppets innebörd skiljer sig från person till person kan tolkningen av det allmänna rättsmedvetandet i det enskilda fallet inte förutses. Med en allsidig nämnd hade åtminstone fler slags allmänna rättsuppfattningar representerats.

Att nämndemannakåren tappat sin legitimitet beror inte endast på bristen på allsidighet i sammansättningen. Det starkaste argumentet emot

---

¹⁰² Se 4.4.5.

¹⁰³ Se 4.3.2.

nämndemännen är att de inte behöver någon juridisk utbildning.¹⁰⁴ Utbildade jurister får inte döma i domstol förrän efter år av utbildning. För nämndemännen är själva syftet att de ska sakna juridisk utbildning. Istället tillför nämnden synpunkter vid bedömningsfrågor angående till exempel bevis och påföljd. Bedömningarna är ämnade att hållas strikt objektiva och opartiska. En nämndeman, som inte utbildas i objektivitet, riskerar att falla i subjektivistiska fällor och se det som är mest sannolikt som sanning. Förutsebarheten hotas när domslut baseras på lekmannamässiga intryck istället för konkreta bevis. Trots att det är ovanligt finns möjligheten för nämnden att tillsammans gå emot den lagfarne domarens juridiska resonemang och rösta emot detta. Naturligtvis hotas förutsebarheten ytterligare av det. Förutsebarheten är rättssäkerhetens grund och nämndens brist på juridisk kompetens är troligtvis nämndemannasystemets största hot mot rättssäkerheten.

Breddad livserfarenhet medför fördelar i form av exempelvis ökad sakkunskap i rätten.¹⁰⁵ Det gynnar rättssäkerheten eftersom en åtalad person kan lita på att rätten har tillräckliga kunskaper angående förevarande faktauppgifter. Förutsebarheten ökar då domstolen inte riskerar att döma fel på grund av felaktig faktatolkning. Resonemangets uppenbara brist är den låga chansen att nämndemännen i ett visst mål har särskild sakkunskap på det aktuella området. Därför bör argumentets rättssäkerhetsfördelar ses på med visst tvivel.

Tillförande av lokalkännedom ses som en form av breddad livserfarenhet.¹⁰⁶ Alltså att nämndemännen i en viss kommun har kunskap om de lokala omständigheterna. Till exempel om personer som tidigare varit misstänkta för brott. Idag spelar denna lokalkännedom inte någon roll för domstolens dom eftersom en domare enligt 30 kap. 2 § RB inte får utnyttja sitt privata vetande vid avgörandet. Domen ska istället baseras på det som framkommit vid huvudförhandlingen. Det är ett uttryck för omedelbarhetsprincipen.

---

¹⁰⁴ Se 4.4.1.

¹⁰⁵ Se 4.3.3.

¹⁰⁶ Ibid.

Risken att lokalkännedomen påverkar nämndemännen finns kvar, trots omedelbarhetsprincipen. Det är logiskt att privat vetande påverkar. Likväl är det farligt om sådant vetande tar sig till uttryck i en nämndemans röst. Faran är att rättssäkerheten offras. Rättsordningen brister i förutsebarhet ifall bevisen inte når upp till beviskraven men den åtalade ändå döms på grund av kännedom om personens förflutna.

Nämndemännen har bekräftats utgöra en spärr både mot teknokrati och metodutveckling i TR.¹⁰⁷ Då den tekniska prägeln i domstolens beslut minskar blir de enklare att förstå för icke-jurister. För befolkningens fulla tillgodogörande av den juridiska argumentationen i domsluten krävs enkla formuleringar utan avancerad lagtolkning. Förståeliga domslut skapar en stor öppenhet då resultaten av domstolens verksamhet inte döljs bakom invecklade beslut. Denna öppenhet leder till en stark förutsebarhet och här ökar nämndemannasystemet det medborgerliga inflytandet. Spärren mot teknokratin förhåller sig alltså väl till rättssäkerheten. Argumentet emot nämndemannasystemet är att det utgör en spärr mot metodutvecklingen då resonemangen måste hållas på en enkel nivå. Hänvisningar till rättspraxis tillsammans med innovativ lagtolkning måste hållas till ett minimum för att en dom ska vara tydlig. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv kan visserligen spärren mot metodutveckling vara negativ ifall en mer avancerad metod och lagtolkning krävs för att rättskipningen ska stämma överens med lagstiftningen. Å andra sidan är det troligtvis lagtexten som behöver förtydligas i ett sådant fall. En avancerad juridisk metod kan ha många fördelar ur en juridisk synpunkt. Ur en rättssäkerhetssynpunkt är det däremot viktigare med en spärr mot teknokratin, eftersom en sådan stärker förutsebarheten. Därför fyller nämndemannasystemet en viktig funktion för rättssäkerheten i denna aspekt.

Kostnadsargumentet säger att nämndemän krävs eftersom de är billigare än lagfarna domare och eftersom ett flerdomarsystem är att föredra framför ett

---

¹⁰⁷ Se 4.3.4 och 4.4.2.

endomarsystem.¹⁰⁸ Ett flerdomarsystem är bättre på grund av den diskussion det skapar kring ett domslut. Det förhindrar att en lagfare domare påverkas av subjektiva intryck. Den lagfare domarens inlärd opartiskhet och saklighet talar visserligen emot att denne skulle låta sina personliga övertygelser styra ett avgörande. Även en lagfare domare kan dock begå misstag. Dessa misstag hade kunnat botas om domaren inte var ensam vid överläggningen utan bemöttes av kritiska synpunkter, oavsett om synpunkterna kom från yrkesjurister eller inte. Med kostnadsaspekten i åtanke kan därför nämndemannasystemet ses som ett värdefullt alternativ till ett endomarsystem. Om man förutsätter att det enda ekonomiskt rimliga alternativet till nämndemannasystemet är ett endomarsystem finns det tydliga rättssäkerhetsfördelar med dagens system. Förutsebarheten ökar i och med att risken för felaktiga domslut minskar då rätten består av fler än en ledamot.

Nämndemän rekryteras från politiska partier trots att uppdraget är opolitiskt.¹⁰⁹ Det är en risk för rättssäkerheten på många sätt. I och med den politiska inblandningen i rättskipningen riskeras domstolarnas oavhängighet, vilken behövs för en rättssäker rättsordning.¹¹⁰ Maktodelningsprincipen kräver att den dömande makten står fri från både den verkställande och den lagstiftande makten. När de politiska partierna styr över nämndemannarekryteringen uppfylls inte principen. Nämndemännen får antas veta att uppdraget är opolitiskt. All eventuell politisk inblandning lär alltså vara omedveten. Därför är troligtvis den politiska inblandningen i domstolens beslut för liten och svårbevisad för att strida mot 11 kap. 3 § RF. Ur en rättssäkerhetssynpunkt är det problematiskt att domstolarna kan misstänkas vara politiskt beroende, trots att inblandningen inte kan bevisas stå i strid med 11 kap. 3 § RF. Då partipolitiska åsikter riskerar att påverka domsluten minskar förutsebarheten. Den åtalade kan inte lita på att det uteslutande är lagen som styr över domen.

---

¹⁰⁸ Se 4.3.5.

¹⁰⁹ Se 4.4.3.

¹¹⁰ Se 3.4.

Dessutom kan partipolitiseringsen emellanåt hota den materiella rättssäkerheten.¹¹¹ I Sverige, som är ett demokratiskt land med mänskliga fri- och rättigheter, finns materiell rättssäkerhet. Vad som är etiskt goda värderingar är till viss del subjektivt. Majoriteten av den svenska befolkningen kan dock anses vara överens om att dåliga värderingar delas av medlemmar i SD, som i och med sitt växande väljarstöd får större nämndemannarepresentation i domstolarna. På grund av främlingsfientlighet är det högst opassande att nämndemän från SD medverkar i exempelvis migrationsmål eller brottmål där det yrkas på utvisning. Opartiskheten är då osannolik. Detta hotar dels den materiella rättssäkerheten och dels förutsebarheten eftersom partipolitiska åsikter bidrar till domsluten. Den politiska rekryteringen av nämndemän är därför dålig både för den formella och den materiella rättssäkerheten.

5.2 Avslutande ord

Att nämnden påverkas av subjektivitet i sina bedömningar handlar inte om att nämndemännen är illasinnade personer. Det handlar om att nämnden inte har erfarenhet av objektivitet på samma sätt som en lagfaren domare. Därför kan subjektiva intryck omedvetet förekomma i nämndemännens bedömningar.

Rättegångens huvudsakliga syfte är att ge den tilltalade ett tillfredsställande rättsligt skydd. Lekmän saknar ofta den objektiva inställningen att oskyldighet föreligger tills domstolen har bevisat motsatsen. Den oskyldighetspresumtionen är likväl avgörande för rättssäkerheten eftersom en rättsordning brister i förutsebarhet om personer döms på otillräckliga bevis. På grund av den allmänna objektivetsbristen är det farligt att likställa lekmän med utbildade jurister i domstolen.

Ur rättssäkerhetsperspektivet talar det mesta emot nämndemannasystemet. De främsta argumenten emot systemet är nämndens brist på juridisk

---

¹¹¹ Se 3.6.

kompetens och att nämndemännen rekryteras från politiska partier. Omständigheterna medför en stor risk för subjektivism och partipolitiska åsikters inblandning i rättskipningen. Det minskar både förutsebarheten, domstolarnas oavhängighet och stundtals den materiella rättssäkerheten. Ifall staten är mån om rättssäkerheten ska sådant inte förekomma i rättsväsendet.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

- SOU 2002:61 Framtidens nämndemän.
- SOU 2013:49 Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan.

Propositioner

- Prop. 1982/83:126 Om underrätternas sammansättning m.m.
- Prop. 2005/06:180 Ett stärkt nämndemannainstitut.
- Prop. 2013/14:169 Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav.

Myndighetsrapporter

- Statskontorets publikation 2015:3, *Rekrytering av nämndemän – Konsekvensanalys av förslaget om en fri kvot.*

Elektroniska källor

- Eka, Anders, kungörelse (1974:152) om ny beslutad regeringsform, lagkommentar från 1 juli 2017, Karnov internet.

Litteratur

Böcker

- Diesen, Christian, *Lekmän som domare*. Stockholm 1996.
- Häthén, Christian, *Stat och straff*, upplaga 2. Lund 2017.
- Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, upplaga 5. Malmö 2011.
- Jacobsson, Ulla 'Nämndemannens domarroll', i: Heuman, Lars (red.), *Festskrift till Bolding*. Stockholm 1992 s. 235-248.
- Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Lund 2013 s. 21-47.

- Modéer, Kjell Åke, *Juridiska yrkesroller i ett rättshistoriskt perspektiv: ett läromedel i rättshistoria*, provupplaga. Lund 1989.
- Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*. Stockholm 1995.

Artiklar

- Diesen, Christian, 'För och emot nämndemän'. *Juridisk Tidskrift* nr 3 2011/12 s. 531-546.
- Frändberg, Åke, 'Om rättssäkerhet'. *Juridisk Tidskrift* nr 2 2000/01 s. 269-280.
- Söderholm, Inger, Regnér, Emma och Gödri-Mártis, Réka, 'Nämndemannauppdraget'. *Svensk Juristtidning* 2013 s. 720-729.